

Deleģētā likumdošana romiešu tiesībās

Delegated Legislation in Roman Law

Mg. iur., Mg. phil. Anda Smiltēna

E-pasts: Anda.Smiltēna@gmail.com; tālrunis: 28303095

Publikācija veltīta deleģētās likumdošanas institūtam romiešu tiesībās. Rakstā autore aplūkojusi likumdošanas tradīcijas Romā un romiešu tiesību avotus, tai skaitā tos tiesību avotus, kurus nav radījis likumdevējs. Nozīmīgākie no tiem ir prētoru edikti – vispārīstāstoši tiesību priekšraksti, kurus izdevusi likumdevēja iecelta, bet likumdošanas varai nepiederoša amatpersona, lai nodrošinātu vienveidīgu un pareizu likuma normu piemērošanu, interpretācijas ceļā papildinot likuma normas ar konkrētāku saturu.

Atslēgvārdi: romiešu publiskās tiesības, deleģētā likumdošana, edikti, Romas senāts, XII tabulu likumi.

Satura rādītājs

<i>levads</i>	238
1. <i>Likumdošanas tradīcijas Romā un romiešu tiesību avoti</i>	239
2. <i>Deleģētās likumdošanas tiesības un prētoru edikti</i>	243
<i>Kopsavilkums</i>	244
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	245
<i>Atsauces</i>	245
<i>Summary</i>	246

levads

Deleģētās likumdošanas institūts tiek uzlūkots kā mūsdienīga likumdošanas procesa neatņemama sastāvdaļa. Ja likumdevējs pats censtos izdot visus normatīvos aktus, likumdošanas sistēma sabruktu.¹ Patiešām, apjomi, kādā ikviena valsts mūsdienās ir spiesta radīt jaunas tiesību normas un grozīt vecās tiesību normas, tālu pārsniedz ikvienas likumdevēja institūcijas kapacitāti. Tomēr deleģētā likumdošana arī tiek kritizēta varas dališanas principa kontekstā, jo likumdošanas tiesības tādējādi tiek nodotas institūcijām, kas nav vēlētajiem tieši leģitimētas. Varas dališanas princips striktā nozīmē paredz, ka varas atzari savā starpā tiek nodalīti un katrs īsteno savu noteiktu kompetenci. Tikai pieņemot, ka likumdošanas vara pieder likumdevējam, mēs varam saprast, kāpēc izpildvaras īstenoto likumdošanu sauc par deleģēto likumdošanu.

Deleģētās likumdošanas teorētiskais pamatojums un pieļaujamās robežas tādējādi ir cieši saistītas ar varas dališanas principu, kas konstitucionālo tiesību teorijā sāka nostiprināties 18. gs. beigās. Juridiskajā literatūrā tiek minēts, ka deleģētās likumdošanas institūts nav mūsdienu fenomēns un tiesības darboties deleģētās likumdošanas kārtībā ir zināmas jau no 16. gs.²

Eiropas tiesību zinātnes saknes ir meklējamas sengrieķu, un jo sevišķi romiešu, tiesībās. Runājot par kāda tiesību institūta vēsturi, ir pavisam neatskatīties uz pašiem tiesību zinātnes pirmsākumiem. Parasti, pieminot romiešu tiesības, tiek prezumētas romiešu civiltiesības, kuras tiek uzskatītas par īpašu tiesību zinātņu sasniegumu un ar atsevišķiem pārgrozījumiem ir spēkā vēl mūsdienās. Romiešu publiskās tiesības ir salīdzinoši mazāk pētītas un īpašu zinātnieku uzmanību nav guvušas.

Šī raksta mērķis ir izsecināt, vai jau antīkajās tiesībās radās tradīcija, kurā vispārējos priekšrakstus ar likumam pielīdzināmu spēku var izdot ne vien pats likumdevējs, bet arī noteiktas valsts amatpersonas. Lai to sasniegtu, noskaidrosim:

- 1) kā radās rakstītās tiesības un formalizēta likumdošanas procedūra;
- 2) kādas likumdošanas formas pastāvēja antīkajās polisās un Senajā Romā;
- 3) vai šajās likumdošanas formās ir saskatāmas deleģētās likumdošanas pazīmes;
- 4) vai deleģētās likumdošanas pazīmes atbilst mūsdienu izpratnei par deleģētās likumdošanas institūtu.

Raksta pirmā nodaļa veltīta romiešu likumdošanas institūciju un tiesību avotu izpētei. Savukārt otrajā nodaļā analizēts, vai romiešu tiesībās atzīto tiesību avotu vidū ir tādi tiesību avoti, kas izdoti deleģētās likumdošanas kārtībā.

1. Likumdošanas tradīcijas Romā un romiešu tiesību avoti

Tiesību zinātnē angļu vēsturnieka Edvarda Gibona (*Edward Gibbon*, 1723–1792) un vācu romānista Gustava Hugo (*Gustav Hugo*, 1764–1844) ietekmē Romas vēsturi sāka iedalīt četros periodos – monarhijas periodā, republikas periodā, principāta periodā un domināta periodā –, balstoties galvenokārt uz atšķirībām šo periodu tiesību avotos.³

Romiešu jurists Gajs (*Gaius*, 130–180) savā ap 150. gadu rakstītajā mācību grāmatā jurisprudences studentiem min šādus tiesību avotus: “Romiešu tiesības sastāv no likumiem (*legibus*), plebiscīta lēmumiem (*plebiscitis*), senāta lēmumiem (*senatus-consultis*), imperatora konstitūcijām (*constitutionibus principum*), pilnvarotu maģistrātu ediktiem (*edictis oerum qiu ius edicendi habent*), juristu viedokļiem (*responsis prudentium*).⁴ Tas ir visai plašs tiesību avotu klāsts, ja salīdzina ar grieķiem, kas atzina vienīgi likumus. Savukārt romiešu vēsturnieks Tits Līvijs (*Titus Livius Patavinus*, 59. g. p. m. ē.–17. g. m. ē.) liecina, ka visu publisko un privāto tiesību avots ir XII tabulu likumi.⁵ Tādējādi visa romiešu tiesību avotu daudzveidība ir izaugusi no viena tiesību avota, bet, mainoties valsts institucionālajai sistēmai, tiesību sistēmā nāca klāt aizvien jauni tiesību avotu veidi.

Deleģētās likumdošanas kārtībā izdotie tiesību akti tiesību teorijā tiek atzīti par tiesību avotiem. Ja vien romiešu tiesībās pastāvēja deleģētās likumdošanas kārtībā izdoti tiesību akti, tad tie ir jāmeklē starp romiešu tiesībās atzītajiem tiesību avotiem. Savukārt katra tiesību avota aplūkošana nav īsti iespējama, neminot tā rašanās vēsturiskos nosacījumus.

Pirmais Gaja minētais tiesību avots ir likumi – *legibus*, ar to saprotot tieši rakstītos likumus. Līdzīgi kā grieķi, arī romieši ilgstošu laika periodu iztika bez rakstītajām tiesībām, vadoties no nerakstītajām paražu tiesībām. Visu monarhijas periodu jeb ķēniņu laikmetu, kas pēc Tita Līvija liecībām ildzis 244 gadus no Romas dibināšanas gada (753. g. p. m. ē.),⁶ romiešiem nebija ne rakstītu tiesību, ne formalizētu likumdošanas procedūru. Lai gan šajā periodā pastāvēja noteikta valsts pārvaldes iekārta, gan ķēniņš, gan senāts, gan tautas sapulce – kūriju sapulce,⁷ tomēr šajā laikā neradās vajadzība pēc rakstītām tiesībām.

Rakstīto tiesību parādīšanās Romā saistāma ar Romas republikas laiku. Zīmīgi, ka, līdzīgi kā grieķiem, arī romiešiem iemesls tiesību nostiprināšanai rakstiskā formā bija sociāla rakstura nesaskaņas starp patriciešiem un plebejiem. 462. g. p. m. ē. plebeju tribūns Terentilijs Arsa (*Caius Terentillus Arsa*), lai aizsargātu sociāli neprivilēģēto romiešu iedzīvotāju kārtu, ierosināja izveidot komisiju, kas rakstveidā fiksētu romiešu likumus.⁸ Tā rezultātā 451. g. p. m. ē. tika izveidota 10 vīru komisija – tā saucami *decimviri*, kam tika dots uzdevums sagatavot paražu tiesības rakstītā formā pēc tāda paša parauga kā slavenajos Solona likumos Atēnās.⁹ Apmēram pēc gada – 450. g. p. m. ē. – tautas sapulce apstiprināja sagatavotos likumus, kas bija uzrakstīti uz XII tabulām. Tādējādi Romas republikas laikā tika izveidotas pirmās rakstītās romiešu tiesību normas un romiešu tiesībās radās dalījums tiesībās – *ius* un likumos – *lex*. XII tabulu likumi ir pirmais tiesību avots, kas klasificējams kā likums, un tā ienākšana romiešu tiesību avotu sistēmā attiecināma uz agrīno republikas laiku. Republikas laikā likumdošanas vara piederēja trim padomēm – *comitia centuriata*, *comitia tributa*, kas sastāvēja no visu pilsoņu kopuma, un *concilium plebis*, kas atsevišķi sastāvēja tikai no plebejiem.¹⁰ Tikai šo triju padomju izdotie tiesību akti varēja saukties par likumiem. Jāpiezīmē, ka sākotnēji *concilium plebis* lēmumi bija saistoši tikai plebejiem.

Plebiscīta lēmumus Gajs izdala kā atsevišķu tiesību avotu acīmredzot tā vēsturiskās izcelsmes īpatnību dēļ. 287. g. p. m. ē. tika pieņemts *lex Hortensia*, kas noteica, ka turpmāk plebiscīta lēmumi ir saistoši ne tikai plebejiem, bet visiem Romas pilsoņiem, līdz ar to plebiscīta lēmumi no šī brīža lielā mērā salīdzināmi ar *leges*.¹¹ Tādējādi precīzāk būtu teikt, ka līdz 287. g. p. m. ē. plebiscīta lēmumi bija atsevišķs aprobežota spēka tiesību avots, kas bija saistošs vienīgi daļai pilsoņu, tomēr pēc tam tas visās savās būtiskajās pazīmēs ir pielīdzināms likumam.

Nākamais pieminētais tiesību avots ir senāta lēmumi jeb, kā dažkārt raksta, senāta rezolūcijas. Šī tiesību avota statuss ir cieši saistīts ar senāta lomu katrā Romas valsts pārvaldes attīstības posmā. Senāts kā romiešu valsts pārvaldes institūcija izveidojās jau monarhijas periodā. Sākotnēji tā tika veidota kā monarha konsultatīvā padomdevēju institūcija, kas sastāvēja no vairāku klanu vecākajiem, kopskaitā 300 vīriem.¹² Republikas laikā senāts saglabāja savu konsultatīvās padomes nozīmi, un ir skaidri zināms, ka nekāda likumdošanas vara tam šajā laikā nepiederēja.¹³ Tomēr vēlīnā republikas laikā senāta loma sāka pamazām pieaugt. Savukārt principāta laikā (27. g. p. m. ē.–284. g. m. ē.) likumdošanas vara, kas agrāk formāli piederēja kūrīju komitejām, pārgāja senāta rokās. Ap 2. gs. sākumu vairs nebija šaubu, ka senāta rezolūcijām (*senatusconsulta*) bija likuma spēks.¹⁴ Tātad senāta lēmumi, kuriem ir tiesību avota nozīme, ir attiecināmi uz laika periodu no 2. gs. sākuma.

Imperatora konstitūcijas tāpat kā senāta lēmumi ir tiesību avots, kas tiesību sistēmā parādās krietni vēlāk par likumiem un ir saistāms ar imperatora lomas pakāpenisko pieaugšanu valsts institucionālajā sistēmā. Sākotnēji imperatora likumdošanas priekšlikumi tika apstiprināti senātā, laikam ritot, senāta apstiprinājuma nozīme kļuva aizvien formālāka. Imperatora varas galīgā nostiprināšanās impērijas vēlīnajā posmā jeb domināta periodā noveda pie tā, ka imperatora vienpersonisks lēmums tika atzīts par likumu, bet imperatoram pašam likums nebija saistošs.¹⁵ Imperators konstitūcijas varēja izdot dekrēta, edikta vai vēstules formā, visiem šiem imperatora izdotajiem tiesību aktiem bija likuma spēks. Romiešu juristi, īpaši Ulpiāns (*Gnaeus Domitius Annius Ulpianus*, 170–228), ap šo laiku jau bija attīstījuši teoriju, ka tauta ir nodevusi savas likumdošanas tiesības savam imperatoram.¹⁶

Visi iepriekš minētie tiesību avoti faktiski ir likuma atvasinājumi. To forma un nosaukums norāda uz likumdošanas procesa īpatnībām katrā Romas valsts attīstības periodā, bet to juridiskais statuss faktiski ir likums. Svarīgi atzīmēt, ka nevienu no šiem tiesību aktiem nevar uzskatīt par izdotu deleģētās likumdošanas kārtībā. Teodors Momzens (*Theodor Mommsen*, 1817–1903) uzskata, ka romiešu konstitūcijas galvenā ideja – monarhs, senāts un tautas sapulce, kuras uzdevums ir apstiprināt monarha likumdošanas priekšlikumus, – ir tradīcija, kas pārņemta no grieķu tiesībām, konkrēti no Krētas.¹⁷ Jāatzīmē, ka tautas sapulcei šajā konstrukcijā ir duāla loma, no vienas puses, tā tiešās demokrātijas ceļā apstiprina likumus, no otras puses, tā ir pasīva, un tai nav likumdošanas iniciatīvas. Tamdēļ sākotnēji romieši turējās pie zināmām demokrātijas tradīcijām tāpat kā grieķi, tomēr tādas demokrātijas izpratnes kā Atēnās, kur likumdošanas tiesības neatņemami piederēja visiem pilsoņiem, Romā neradās un neattīstījās. Līdz ar to arī saprotams, ka likumdošanas varas pāriešanu no tautas sapulcēm uz citām institūcijām romieši atzina par pieļaujamu. Kūriju padomes, senāts un imperators ir trīs institūcijas, kas laika gaitā secīgi viena otru nomainīja likumdošanas pilnvaru īstenošanā. Izņēmums šeit ir vienīgi plebiscīta lēmumi, kas kā tiesību avots pastāvēja paralēli kūriju komiteju pieņemtajiem likumiem. Neviena no institūcijām nedeleģēja savu likumdošanas varu citai, jo katra institūcija īstenoja likumdošanu savā vārdā (uz to norāda arī īpašs nosaukums attiecīgajam tiesību avotam) bez kādas atskaitīšanās vai atbildības citu institūciju priekšā. Tādējādi visi Gaja minētie tiesību avoti faktiski pēc savas juridiskās dabas ir viens un tas pats tiesību avots – likums.

Kā vienu no tiesību avotiem Gajs min pilnvarotu maģistrātu ediktus: “Tiesības izdot ediktus ir Romas maģistrātiem.”¹⁸ Maģistrātu jeb amatpersonu amati radās republikas laikā. Tiek uzskatīts, ka, zūdot monarha institūcijai, tās pilnvaras dalītā veidā pārņēma maģistrāti. Maģistrātu institūcijas tika izveidotas 367. g. p. m. ē. ar *leges Liciniae Sextiae*.¹⁹ Svarīgākās amatpersonas bija konsuli, tiem sekoja prētori un censores, par mazāk svarīgām amatpersonām uzskatīja edilus un kvestorus. Tomēr ne visi šeit minētie maģistrāti izdeva ediktus. Ediktus izdeva edili un prētori. Edilu edikti pamatā regulēja tirdzniecības jautājumus, civiltiesisko darījumu dalībnieku tiesības un pienākumus un savstarpējās prasības, kas izriet no tirdzniecības tiesībām.²⁰ Tiek pieņemts, ka prētoru izdotajiem ediktiem romiešu tiesībās bija daudz ievērojamāka nozīme. Prētora pienākums bija nodrošināt valsti mieru un kārtību, tai skaitā pārraudzīt pilsoņu savstarpējās tiesvedības. Prētoriem bija piešķirta *iurisdictio* vara – tiesības noteikt noteikumus, kas regulē juridiskās procedūras, un noteikt principus, kādi tiks piemēroti savstarpējo strīdu izšķiršanai.²¹ Sava pilnvaru gada sākumā prētors izdeva ediktu. Edikts tika rakstīts uz baltas tabulas ar sarkanu virsrakstu un izlikts publiskā vietā, parasti pie kāda tempļa.²² Ediktā prētors paziņoja, kādās situācijās viņš piemēros kādas tiesību formulas.²³ Savukārt tiesību formula pēc savas būtības ir spēkā esošās likuma normas iztulkojums konkrētajai faktiskajai situācijai. Tātad prētors sava pilnvaru gada sākumā paziņoja, kādus likuma normu iztulkojumus viņš šajā gadā piemēros. Šāds vidusposms tiesību normu piemērošanā tika ieviests, jo romiešu tiesību normas bija tik abstraktas un brīžiem nesaprotamas, ka bez šādas papildu iztulkošanas bija grūti piemērojamas. Neskatoties uz to, ka XII tabulu likumi ātri vien novecoja un vairs neatbilda sabiedrības sociālajām vajadzībām, romieši nesteidzās atcelt veco likumu un izdot jaunu, tā vietā viņi paplašināja XII tabulu likuma jēgu

ar interpretācijas palīdzību, jo sevišķi ar prētoru ediktu palīdzību. Prētoriem nebija ierobežojumu pašiem noteikt sava edikta saturu, tomēr:

- 1) prētori nevarēja radīt jaunas tiesības tiktāl, ciktāl tās nebija noteiktas ar likumu;²⁴
- 2) ar laiku katrs nākamais prētors aizvien vairāk pieturējās pie iepriekš spēkā esošajiem ediktiem, tādējādi edikti ieguva noteiktu, paredzamu saturu.

Republikas beigu posmā – 67. g. p. m. ē. – tika izdots *lex Cornelia*, kas aizliedza prētoriem atkāpties no iepriekšējo ediktu satura,²⁵ tādējādi prētoru ediktu saturs kļuva fiksēts. Prētoru edikti romiešu tiesību zinātnē tika atzīti par tiesību avotu visu to pastāvēšanas laiku.

Secināms, ka prētoru edikti bija vispārīstāvoši noteikta satura tiesību akti, ko amatpersona izdeva savu pienākumu izpildes veikšanai un kas bija vērsti uz likuma normu precīzu satura atklāšanu un pareizu likuma normu piemērošanas nodrošināšanu. Nav šaubu, ka prētori nebija personas, kam piederētu likumdošanas vara. Tā kā maģistrātu amati bija radušies, sadalot monarha pilnvaras, bet monarham likumdošanas pilnvaras nepiederēja, tad arī prētoram likumdošanas vara nevarēja piederēt. Prētoram piederēja *iusdictio* vara, ko tas bija saņēmis ar ievēlšanu amatā uz vienu gadu. Reizē ar ievēlšanu amatā kūrīju padome nodeva prētoram tiesības izdot ediktus, lai nodrošinātu pareizu likumu piemērošanu. Tādējādi prētoru un citu maģistrātu izdoto tiesību aktu atzišanās par tiesību avotu romiešu tiesībās ir saskatāmas deleģētās likumdošanas pazīmes:

- 1) tiesību normu ir izdevis subjekts, kam likumdošanas vara nepieder;
- 2) tiesību norma tiek izdota precīzākai likuma normu piemērošanai;
- 3) tiesību norma ir vispārīstāvoša un abstrakta.

Jautājums, vai prētoru ediktu var uzskatīt par izdotu deleģētās likumdošanas kārtībā, tiks apskatīts nākamajā nodaļā.

No Gaja pieminētajiem tiesību avotiem visīpatnējākais ir juristu viedokļi. Juristu viedoklis kā atsevišķs tiesību avots nostiprinājās 1. un 2. gs., kad tiesību zinātnei savu pienasumu deva tādi ievērojami romiešu juristi kā Pauls (*Julius Paulus Prudentissimus*, 3. gs.), Papiniāns (*Aemilius Papinianus*, 142–212), Ulpiāns (*Gnaeus Domitius Annius Ulpianus*, 170–228) un Modestīns (*Herennius Modestinus*, 3. gs.). Kļūdaini būtu uzskatīt, ka tas kā tiesību avots atbilst mūsdienās atzītam tiesību avotam – tiesību doktrīnai. Juristu viedokļiem kā tiesību avotam nav noteiktas formas, pēc kuras to nekļūdināti atzīt par tiesību avotu. Cik iespējams secināt, vienīgā vienojošā pazīme ir tā, ka viedokli ir paudis kāds atzīts jurists, tomēr viedoklim nebija jābūt patstāvīgi un uz zinātniskiem pamatiem izstrādātam doktrināram darbam. Uz tiesību avotiem attiecināmu viedokli varēja sniegt gan valsts amatos strādājošie juristi, gan privāti praktizējoši juristi. Imperators Augusts (*Gaius Julius Caesar Octavianus Divi Filius Augustus*, 63. g. p. m. ē.–14. g. m. ē.) bija pirmais, kas piešķīra atsevišķiem juristiem tiesības sniegt atbildes uz dažādiem iesniegumiem imperatora vārdā,²⁶ t. i., sniegt oficiālu publisku viedokli imperatora vārdā par kādu tiesību jautājumu. Gadsimtu vēlāk imperators Hadriāns (*Caesar Publius Aelius Traianus Hadrianus Buccellanus*, 76–138) izdeva likumu, kas noteica, ka tad, ja visu juristu viedoklis par kādu jautājumu sakrīt, šim viedoklim ir likumam pielīdzināms spēks.²⁷ Tādējādi gan privāti praktizējošu juristu atziņas, gan imperatora vārdā sniegtās juristu atziņas varēja kļūt par tiesību avotu, ja citu juristi sliecās tām pievienoties un atzina par pareizām.

Jāatzīmē, ka juristu viedokļi kā tiesību avots nav saistāmi ar deleģētās likumdošanas uzdevumiem. Lai arī atsevišķi juristi savu viedokli darīja zināmu imperatora vārdā, t. i., kā suverēna izteiktu gribu, tomēr šis viedoklis tika uzskatīts par attiecīgā jurista viedokli.

2. Deleģētās likumdošanas tiesības un prētoru edikti

Tā kā iepriekšējā nodaļā secināts, ka maģistrātu edikti, jo sevišķi prētoru edikti, satur deleģētās likumdošanas pazīmes, šajā nodaļā analizēts, vai maģistrātu edikti pēc savas būtības un nozīmes uzskatāmi par izdotiem deleģētās likumdošanas kārtībā un tādējādi arī vai deleģētās likumdošanas institūts tiesību zinātnē pazīstams jau no pašiem tās pirmsākumiem.

Deleģētās likumdošanas kārtībā izdotajiem normatīvajiem aktiem piemīt šādas pazīmes:

- 1) tos nav izdevis likumdevējs, bet likumdevēja īpaši deleģēts subjekts;
- 2) tie ir vispāršaistoši tiesību priekšraksti;
- 3) tie ir likumu efektīvai piemērošanai radīti normatīvie akti, kas satur procedūru aprakstus un detalizētas, tehniskas prasības.²⁸

Romiešu tiesībās bija pazīstami trīs ediktu veidi: edilu edikti, provinciālie edikti un prētoru edikti. Par svarīgākajiem tika uzskatīti prētoru edikti. Edilu edikti pamatā regulēja tirdzniecības jautājumus, civiltiesisko darījumu dalībnieku tiesības un pienākumus un savstarpējās prasības, kas izriet no tirdzniecības tiesībām. Provinciālos ediktus izdeva provinču pārvaldnieki, un tiem bija trīs formas: vietējo tiesību normu un paražu apstiprināšana, provinču pārvaldnieku izdotie noteikumi galvenokārt administratīvajā un finanšu jomā un prētoru ediktu adaptācijas vietējās provinces vajadzībām.²⁹ No ziņām, kas līdz mūsdienām saglabājušās par edilu ediktiem un provinciālajiem ediktiem, ir secināms, ka šos ediktus izdeva uz noteiktu termiņu amatā ieceltas amatpersonas, kuru piešķirtais pilnvaru apjoms mūsdienās būtu attiecināms uz izpildvaras pilnvarām. Tomēr par to, cik plašs bija pilnvaru apjoms ediktu satura izvēlē un kādi nosacījumi bija jāievēro, izdodot šos ediktus, mūsdienās trūkst precīzāku ziņu. Tamdēļ minēto ediktu analīze nav piemērota, lai vērtētu deleģētās likumdošanas tiesību pastāvēšanu romiešu tiesībās. Par neapšaubāmi nozīmīgāko ediktu romieši uzskatīja prētoru ediktus, tamdēļ tālākā analīze tiks veltīta tiem.

Jau minēts, ka prētoru edikti atbilda tādām deleģētās likumdošanas pazīmēm kā vispāršaistošas tiesību normas radīšana, ko veica institūcija, kam nepiedēja likumdošanas vara. Bez jau minētajām pazīmēm jānoskaidro, vai likumdevējs deva kādu speciālu deleģējumu prētoram izdot ediktus un kāds bija šī pilnvarojuma saturiskais apjoms un aprobežojumi.

Prētorus tāpat kā konsulus un cenzorus amatā ievēlēja centūriju sapulce (*comitia centuriata*)³⁰, tātad viena no trim likumdevēju sapulcēm. Šis amats pēc savas nozīmes nav pielīdzināms mūsdienu ierēdņu amatiem, bet bija goda amats, kas pārstāvēja daļu no kādreizējās ķēniņa varas un godības.³¹ Tādējādi domājams, ka līdz ar iecelšanu amatā prētors nesaņēma no likumdevēja noteiktu deleģējumu darboties likumdošanas jomā tādā izpratnē, kādā šāda deleģēšana notiek mūsdienās – ar likuma tekstā tieši ierakstītu uzdevumu izdot noteikta satura normatīvo aktu. Tomēr, ieceļot amatā katru jaunu prētoru, centūriju sapulce apzinājās, ka prētors, uzsākot pildīt savus pienākumus, izdos ediktu, kurš saturēs prētora akceptētās nākamajam gadam piemērojamās likumu formulas. Prētoru iecelšana amatā nozīmēja *iurisdictio* varas piešķiršanu, kas ietvēra sevī ne tikai tiesības, bet pienākumu izdot ediktu. Līdz ar to secināms, ka likumdevējs veica noteiktas darbības, lai tiesības radīt vispāršaistošas tiesību normas ar tiešu nodomu tiktu nodotas amatpersonai, kas darbojās savā, nevis likumdevēja vārdā.

Prētoram piešķirto tiesību normu jaunrades saturiskais apjoms atšķirībā no mūsdienu situācijas, kurā pilnvarotajai institūcijai cieši jāpieturas pie likuma

tekstā dotā pilnvarojuma satura apjoma, nebija formāli ierobežots. Katrs nākamais prētors varēja pievienot noteikumus, kādi nebija iepriekšējos ediktos, šādi papildinājumi bija nepieciešami, ja radās kādas jaunas iepriekš nebijušas tiesiskās attiecības.³² Tomēr šeit svarīgi atzīmēt, ka prētors nevarēja izdot jebkāda satura ediktu. Edikts pēc savas saturiskās būtības bija pakārtots likuma teksta saturam. Papiniāns (*Aemilius Papinianus*, 142–212) teicis, ka “prētora darbs bija palīdzēt, papildināt un labot civilās tiesības kopīgās lietderības labā”.³³ Edikts nevarēja paredzēt sīkākus noteikumus likuma normu piemērošanai gadījumos, par kuriem likums nerunāja vispār, kaut gan edikts iztulkošanas ceļā varēja papildināt likuma formulas uz analogijas pamata. Līdz ar to ediktam, līdzīgi kā mūsdienu likumpakārtotajiem tiesību aktiem, bija likuma normām subordinētu tiesību normu statuss.

Mūsdienās deleģētajai likumdošanai iespējamas divas formas:

- 1) ārkārtas apstākļos, kuros parlamenta darbība nav iespējama, radīts likums;
- 2) likumu efektīvai piemērošanai radīts normatīvais akts, kas satur procedūru aprakstus un detalizētas, tehniskas prasības.

Acīmredzami, ka prēturu edikti nebija saistīti ar ārkārtas situācijās izdotiem steidzamiem likumiem. Bet ir secināms, ka prēturu edikti bija tieši likumu efektīvai piemērošanai radīts normatīvais akts, kas paredzēja precīzākus nosacījumus likuma normu piemērošanai.

Visbeidzot mūsdienu izpratne par deleģēto likumdošanu saistās ar likumdošanas varas deleģēšanu izpildvaras institūcijām – valdībai, valsts galvai, autonomas kompetences institūcijām u. c. Prētori nebija izpildvaras pārstāvji šī vārda mūsdienu izpratnē. Prētora ikdienas funkcija bija pārraudzīt pilsoņu tiesvedības. Kad prāvnieki ieradās pie prētora, viņa uzdevums bija identificēt tiesiskajam strīdam piemērojamo tiesību normu, kuru rakstveidā izsniedza prāvniekiem, lai tie vērstos pie citas amatpersonas – judeksa (*iudex*), kas šo tiesību normu piemēroja konkrētajā strīdā.³⁴ Prētora vispārīgākā funkcija bija izdot ediktu.³⁵ Dažkārt minēts, ka prētoram bija pienākums aizstāt konsulu viņa prombūtnes laikā.³⁶ Šāds prētora pilnvaru uzskaitījums liek secināt, ka prētors mūsdienu varas dalīšanas izpratnes kontekstā galvenokārt pildījis tiesu varai atbilstošas funkcijas, tomēr noteiktās situācijās tam varēja piederēt arī izpildvaras pilnvaras.

Izvērtējot prēturu ediktu izdošanas tiesisko pamatu, saturu un mērķi, ir secināms, ka prētora edikts ir vispāršaistošs tiesību priekšraksts, kuru izdevusi likumdevēja iecelta, bet likumdošanas varai nepiederēja amatpersona, lai nodrošinātu vienvēidīgu un pareizu likuma normu piemērošanu, interpretācijas ceļā papildinot lakoniskās likuma normas ar konkrētāku saturu. Šāda prētora edikta definīcija būtiskajās pazīmēs sakrīt ar deleģētās likumdošanas jēdzienu – darbības, ko likumdošanas jomā veic likumdevējam institucionāli nepiederošas institūcijas ar mērķi nodrošināt efektīvai likuma darbībai nepieciešamo procesuālo un tehnisko regulējumu.

Kopsavilkums

Lielākā daļa romiešu tiesību avotu pēc savas juridiskās dabas atzīstama par likumiem. Pamats to nošķiršanai no likuma (*lex*) ir tas, ka šīs tiesību normas ir radījuši likumdošanas institūcija, kas īpašā veidā leģitimēta. Romiešu tiesību avotu sistēmā blakus likumdevēja radītām tiesību normām pastāvēja tiesību avoti, kurus nebija radījis likumdevējs. Nozīmīgākie no šādiem tiesību aktiem ir prēturu edikti. Prēturu edikti bija vispāršaistoši tiesību priekšraksti, kurus izdeva

likumdevēja iecelta, bet likumdošanas varai nepiederoša amatpersona, lai nodrošinātu vienveidīgu un pareizu likuma normu piemērošanu, interpretācijas ceļā papildinot lakoniskās likuma normas ar konkrētāku saturu. Tādējādi prētoru darbība ediktu izdošanā pēc savas būtības un nozīmes ir attiecināma uz darbību deleģētās likumdošanas jomā, kaut arī ir jāatzīmē dažas atšķirības mūsdienu deleģētās likumdošanas un prētoru ediktu institūtā. Prētoru edikti kā tiesību avots radās reizē ar prētora institūciju, kas iedibināta 367. g. p. m. ē. Tādējādi tradīcija likumdevējam daļu no savas likumdošanas varas uz zināmiem nosacījumiem nodot likumdošanas varai nepiederošai institūcijai ir ļoti sena. Šāda tradīcija izveidojusies vien pāris gadsimtus pēc tam, kad izveidojās pati likumdošana kā īpašā procedūrā īstenota valsts varas forma. Līdz ar to deleģētā likumdošana kā likumdošanas forma ir gandrīz tikpat sena kā likumdošana, kuru īsteno tauta. Deleģētās likumdošanas institūta izcelšanās nav saistāma ar mūsdienu konstitucionālo tiesību teorijā atzīto varas dališanas principu. Lai arī varas dališanas princips ir deleģētās likumdošanas teorētiskais pamats, faktiskās deleģētās likumdošanas attiecības ir krietni vecākas par šo teoriju un pastāvējušas gandrīz divtūkstoš gadu pirms varas dališanas principa formulēšanas.

Izmantoto avotu saraksts

1. *Barnett, H.* Constitutional and Administrative Law, 4th edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2002.
2. *Birziņa, L.* Romiešu tiesības, Rīga: [b.i.], 1997.
3. *Bradley, A. W., Ewing, K. D.* Constitutional and Administrative Law, 14th edition. Pearson Longman, 2007.
4. Dictionary of Law, edited by Martin, E. A., 5th edition. Oxford University Press.
5. *Gai Institutiones. Commentaris Primus De Iuris, De iure civili et naturale 2 §, citēts pēc: Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius.* Oxford: Calderon Press, 1906.
6. *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius, with a Translation and Commentary by the late Edward Poste, M. A.* 4th edition, Oxford: Clarendon Press, 1904.
7. *Greendige, A. H. J.* Historical Introduction. *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius.* Oxford: Calderon Press, 1906.
8. *Harries, J.* Law and Empire in Late Antiquity. Cambridge University Press, 2004.
9. Juridisko terminu vārdnīca. Aut. kol. I. Krastiņa vadībā. Rīga: Nordic, 1998.
10. *Kalniņš, V.* Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Liesma, 1977.
11. *Levits, E.* Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. *Likums un Tiesības*, Nr. 9 (37), 2002, 4. sējums.
12. *Mayer, E. A.* Legitimacy and Law in Roman World. Cambridge University Press, 2004.
13. *Mommsen, Th.* The History of Rome, Vol. I, Cambridge Library Collection, Cambridge University Press, 2009.
14. *Mousourakis, G. A.* Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007.
15. *Nicholas, B.* An Introduction to Roman Law. New York: Oxford University Press, 1996.
16. *Stein, P.* Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004.
17. *Tellegen-Couperus, O.* A Short History of Roman Law. London: Routledge, 1990.
18. *Омельченко, О. А.* Римское право: Учебник, 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005.
19. *Новицкий, И. Б.* Римское право. Москва: ТЕИС, 2001.
20. *Абдулаев М. И.* Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений. (Серия «Учебники для вузов») – Москва: Финансовый контроль, 2004.

Atsauces

1. *Bradley, A. W., Ewing, K. D.* Constitutional and Administrative Law, 14th edition. Pearson Longman, 2007, p. 676.
2. *Barnett, H.* Constitutional and Administrative Law, 4th edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2002, p. 485.
3. *Омельченко, О. А.* Римское право: Учебник, 3-е изд., Москва: Эксмо, 2005, с. 23.

4. Gai Institutiones, Commentaris Primus De Iuris, De iure civili et naturale 2 §, citēts pēc: Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: Calderon Press, 1906, p. B. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> [skatīts 05.08.2012.].
5. Stein, P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 7.
6. Mommsen, Th. The History of Rome, Vol. I. Cambridge Library Collection, Cambridge University Press, 2009, p. xi.
7. Birziņa, L. Romiešu tiesības. Rīga: [b.i.], 1997, 8. lpp.
8. Омельченко, О. А. Римское право: Учебник, 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 31.
9. Stein, P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 3.
10. Nicholas, B. An Introduction to Roman Law. New York: Oxford University Press, 1996, p. 6.
11. Tellegen-Couperus, O. A Short History of Roman Law. London: Routledge, 1990, p. 39.
12. Mommsen, Th. The History of Rome, Vol. I. Cambridge Library Collection, Cambridge University Press, 2009, p. 71.
13. Nicholas, B. An Introduction to Roman Law. New York: Oxford University Press, 1996, p. 16.
14. Ibid, p. 10.
15. Новицкий, И. Б. Римское право. Москва: ТЕИС, 2001, с. 18.
16. Harries, J. Law and Empire in Late Antiquity. Cambridge University Press, p. 20.
17. Mommsen, Th. The History of Rome, Vol. I. Cambridge Library Collection, Cambridge University Press, 2009, p. 27.
18. Inst. 1, 2, 6; Dig. 1, 4, 1. Citēts pēc: *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*, with a Translation and Commentary by the late Edward Poste, M.A. 4th edition. Oxford: Clarendon Press, 1904. Pieejams: http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1154 [skatīts 11.08.2012.].
19. Mousourakis, G. A. Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007, p. 11.
20. Омельченко, О. А. Римское право: Учебник, 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 35.
21. Mousourakis, G. A. Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007, p. 13.
22. Mayer E.A., Legitimacy and Law in Roman World. Cambridge University Press, 2004, p.26.
23. Stein, P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 9.
24. Ibid.
25. Mousourakis, G. A. Legal History of Rome. New York:Routledge, 2007, p. 13.
26. Stein, P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 16.
27. Ibid.
28. Juridisko terminu vārdnīca. Aut. kol. I. Krastiņa vadībā. Rīga: Nordic, 1998, 58.lpp.; Levits, E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitimācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. *Likums un Tiesības*, Nr. 9 (37), 2002, 4. sējums, 261. lpp.; Абдулаев, М. И. Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений (Серия «Учебники для вузов»). Москва: Финансовый контроль, 2004, с. 241; Dictionary of Law, edited by Martin, E. A. 5th edition. Oxford University Press, p. 142
29. Омельченко, О. А. Римское право: Учебник, 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 35.
30. Birziņa, L. Romiešu tiesības. Rīga: [b. i.], 1997, 14. lpp.
31. Kalniņš, V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Liesma, 1977, 18. lpp.
32. Greendige, A. H. J. Historical Introduction/ Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: deron Press, 1906, p. xxxii. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> [skatīts 07.07.2012.].
33. Papin. In Dig. 1.1.7.1. Citēts pēc: Greendige, A. H. J. Historical Introduction/ Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: Calderon Press, 1906, p. xxxii. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> [skatīts 07.07.2012.].
34. Stein, P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 8.
35. Nicholas, B. An Introduction to Roman Law. New York: Oxford University Press, 1996, p. 19.
36. Birziņa, L. Romiešu tiesības. Rīga: [b. i.], 1997, 17. lpp.

Summary

This paper is dedicated to finding historical beginnings of delegated legislation as part of legislation system. Most scholars believe that beginnings of delegated legislation can be found in the late XVII century, when the modern state starts to take its form. It has been neglected, that Rome had a state with complicated institutional structure and some aspects of Roman public law continued to be valid in later

centuries. This applies also to delegated legislation. This paper focuses on the beginnings of legislation as an institutional form of public power and analyzes recognized legal sources (ius fontes) in Roman law. Along other legal sources that could nowadays be recognized as statutes there are also praetorian edicts. A praetorian edict on most significant aspects matches the definition of the secondary legislation act and the procedure, in which the edict is issued, can be recognized as delegated legislation. This allows concluding, that institution of delegated legislation is much older, than it is believed to be and it is almost as old as institution legislation itself.